

УДК 37.034–053.6

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.36>**Т. В. Рогова**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНИХ ДИТЯЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті розглянуто питання діяльності куратора шкільного євроклубу як фасилітатора у взаємодії зі старшокласниками. Зазначено, що побудова педагогічної діяльності на філософсько-психологічних підставах формує в куратора євроклубу здатність до діалогічної взаємодії, яка є основою його діяльності в ролі фасилітатора. Наголошено, що рушійними силами фасилітованої взаємодії є внутрішньоособистісні протиріччя старшокласника, а основними характеристиками – діалоговість, свобода, творчість, розвиток позитивної «Я-концепції»; суб'єктність куратора передбачає ставлення до вихованця як до самоцінності й суб'єкта його власної діяльності та власної суб'єктності.

Відзначено, що фасилітована взаємодія є умовою і джерелом саморозвитку особистості старшокласника. Досліджено, що фасилітатори – це лідери, які створюють середовище командного спілкування, конструктивно розв'язують проблеми, підбивають підсумки та знаходять аргументи. З'ясовано, що супровід вихованців куратором євроклубу полягає в створенні ним умов для прийняття рішень у ситуаціях вибору, бо самостійно зроблений вибір визначає шлях до розвитку особистості старшокласника, а відповідальність за прийняття рішення лежить на вихованцях. Проаналізовано дослідження останніх років та узагальнено основні теоретичні підходи науковців щодо підготовки майбутніх кураторів шкільних євроклубів у сучасній педагогічній науці. Наголошено на необхідності формувати міжособистісну компетентність майбутніх кураторів шкільних євроклубів, основою якої стають м'які навички (soft skills). Розглянуто вимоги до підготовки кураторів шкільних євроклубів. З'ясовано переваги опіки над шкільним євроклубом для вчителя. Відстежено та доведено вплив саморозвитку куратора шкільного євроклубу на формування активної життєвої позиції лідерів євроклубу.

Запропоновано шляхи вдосконалення професійної підготовки кураторів шкільних євроклубів (створення єдиного аналітичного інформаційного простору та розробка якісного методичного забезпечення; навчання кураторів презентувати свої досягнення перед громадськістю та налагоджувати соціальне партнерство школи й інституцій громадянського суспільства; проведення навчальних тренінгів, семінарів-практикумів та організація міжнародних обмінів).

Ключові слова: взаємодія, євроклуб, міжособистісні навички, куратор євроклубу, спілкування, фасилітатор.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес має стати таким процесом, в якому відбувається соціалізація індивіда, його входження в європейську соціокультуру. Це потребує неформальних, інноваційних методів роботи з учнями, де активною ланкою виступає спільна творчість куратора євроклубу й школяра, їх взаємодія в комунікативному колі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для вивчення особливостей професійної діяльності вчителя є концепції гуманістичної освіти (Дж. Дьюї, Ж.-Ж. Руссо); концепції унікальності особистості (Ю. Орлов, К. Роджерс); ідеї вільного виховання (Я. Корчак, С. Френе). Фасилітуючу взаємодію в навчально-виховному процесі вивчали О. Врублевська, О. Димова; фасилітативну компетентність фахівців – О. Левченко, Т. Сорочан; особливості використання фасилітації в роботі психолога – Р. Овчарова, М. Рябков.

Досліджуються питання конкурентоспроможності, виокремлюються істотні ознаки команд, напрацьовуються механізми їх формування, аналізується психологічна готовність до роботи в команді (Н. Гавриш, Л. Карамушка, Н. Коломінський). Незважаючи на численні дослідження ролі вчителя у взаємодії з вихованцями, питання діяльності куратора шкільного євроклубу вченими широко не розглядалось.

Мета статті – викласти роль куратора шкільного євроклубу як фасилітатора командної роботи дитячої організації.

Виклад основного матеріалу. З опертям на категорію «взаємодія» педагогічний процес може бути представлений, на думку В. Сластьоніна, як інтеграція взаємопов'язаних процесів взаємодії педагогів з вихованцями, батьками, громадськістю, взаємодії учнів між собою, з предметами матеріальної і духовної культури. Саме в процесі

взаємодії встановлюються інформаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні зв'язки. Але з усього розмаїття відношень виховними є лише ті, в ході реалізації яких здійснюються виховні взаємодії, що приводять до засвоєння вихованцями тих чи інших елементів соціального досвіду, культури [4, с. 117].

Науковці розрізняють різні види педагогічних взаємодій: педагогічні (між вихованцем і вихователем), взаємні (відносини вихованців з дорослими, однолітками, молодшими), предметні (відносини вихованців з предметами матеріальної культури), ставлення до самого себе. Виховні взаємодії виникають і тоді, коли вихованці без участі вихователів у повсякденному житті вступають у контакт з навколишніми людьми й предметами.

Педагогічна взаємодія завжди має дві сторони, два взаємообумовлених компонента: педагогічний вплив і відповідну реакцію вихованця. Вплив може бути прямий і непрямий, відрізнятися за спрямованістю, змістом і формами пред'явлення, за наявністю або відсутністю мети, характеру зворотного зв'язку (керований, некерований) тощо. Відповідні реакції вихованців можуть бути різноманітними: активне сприйняття, ігнорування або протидія, емоційне переживання або байдужість.

Побудова педагогічної діяльності на філософсько-психологічних підставах формує в куратора євроклубу здатність до діалогічної взаємодії, яка є основою його діяльності в ролі фасилітатора. Толерантність та емпатійність куратора переломлюються в його професійній діяльності, діалогічна спрямованість якої виявляється у світогляді, поведінці, ставленні до вихованців, до професії, до себе, у виборі методів і засобів, перетворює або не перетворює його на фасилітатора педагогічного процесу.

Педагога, який допомагає самій дитині в процесі розвитку, полегшує «важку роботу зростання», К. Роджерс назвав «фасилітатором» (тим, хто підтримує). Педагог-фасилітатор стосовно учня виступає в одній з особливих і найбільш важливих педагогічних позицій: контактує з особистістю учня, створює умови для його особистісного зростання. Водночас, на відміну від позицій учня і вчителя в традиційній системі освіти (де позиції учня і вчителя схематичні й формальні), в клієнтцентрованій педагогіці – учень і вчитель відкриті один до одного аж до глибоких особистісних рівнів [3; 6]. К. Роджерс акцентує увагу на трьох необхідних для розвитку особистості учня установках учителя-фасилітатора й умовах, які сприяють створенню позитивного психологічного клімату в колективі.

Перша установка – це справжність, щирість, або конгруентність [3]. Педагог повинен прийняти свої почуття як цілком природні й нормальні, вміти їх виражати у формі, що не ображає і не кривдить.

Друга установка – безумовне прийняття вихо-

ванця, позитивне ставлення до нього. Ця установка викладача-фасилітатора, описана термінами «прийняття», «довіра», є внутрішньою впевненістю викладача в можливостях і здібностях кожного слухача [2, с. 79].

Третя установка – емпатія, емпатичне розуміння. Основоположними для розуміння сутності фасилітації є ідеї про самоцінність особистості й притаманну їй потребу постійного вдосконалення. Суспільство може як сприяти особистісному зростанню, так і гальмувати його. Сутністю фасилітуючої взаємодії є допомога юнакам та дівчатам в їх самовдосконаленні. Здібності куратора євроклубу до такої взаємодії передбачають розвинені в нього особистісні якості: здатність до безоцінного прийняття, довіри, щирості, емпатійного розуміння внутрішнього світу вихованця.

Фасилітація є таким типом взаємостосунків, що встановлюється куратором, при якому його головною метою стає спонукання і надихання молоді на якомога більш повну реалізацію їхніх позитивних внутрішніх можливостей, створення умов для подальшого свідомого, інтенсивного й продуктивного саморозвитку.

Рушійними силами фасилітованої взаємодії є внутрішньоособистісні протиріччя старшокласника, а основними характеристиками – діалоговість, свобода, творчість, розвиток позитивної «Я-концепції». Таким чином, фасилітована взаємодія є умовою і джерелом саморозвитку особистості старшокласника.

Діалогічний педагог проявляє інтерес до власного духовного, морального, етичного, естетичного збагачення; вивчає свій внутрішній світ; оцінює свої вчинки з позицій їх позитивного впливу на що-небудь або кого-небудь; приймає загальнолюдські цінності; усвідомлює і застосовує на практиці ідею ціннісно-смысловуї рівності людей; вчиться розуміти інші точки зору; співвідносить «своє» і «чуже»; володіє культурою вибіркової та автономності; уміє вирішувати конфлікти з позицій ненасильства; розуміє значення «дитячого» погляду на світ – здатності дивуватися, творити й одночасно вмінню «по-дорослому» управляти проблемною ситуацією; здатний перетворювати себе, відкриваючись назустріч новим можливостям; уміє брати на себе відповідальність за вибір; уміє працювати в «команді» [1].

Т. Гордон формулює поняття «ефективний учитель», сенс якого полягає у факті прийняття вчителем змін у собі, учні та ситуації, що зменшують проблемну зону в їхніх взаєминах. Ефективний учитель здатний чітко визначати зону власних проблем, намагаючись впоратися з ними, не перекладаючи їх на дитину, і зону проблем учня, даючи йому можливість вирішувати їх самостійно.

Фасилітатори – це лідери, які вміють проводити зустрічі, враховуючи час, і допомагають чітко

дотримуватися порядку денного, вміють привертати до себе увагу слухача, створюють середовище активного спілкування, підбивають підсумки та знаходять аргументи. Досвідчений і успішний лідер-фасилітатор уміє зберігати неупередженість, створювати можливості для конструктивного діалогу між усіма учасниками. Він є людиною збоку і може зберігати нейтралітет протягом усього часу зустрічі. Включається фасилітатор в дискусію чи ні, є він експертом з обговорюваної теми чи ні – це не так важливо, як те, що фасилітатор-лідер повинен надати допомогу групі у виконанні завдання, розв'язанні проблеми або досягненні угоди до взаємного задоволення учасників.

Проблема становлення суб'єктності в діяльності куратора неоднозначна. Куратор залишається об'єктом діяльності, якщо він сприймає сам себе як об'єкт якихось стандартів і програм та автоматично транслює суб'єкт-об'єктні відносини на вихованців. До появи суб'єктності приводить, насамперед, знаходження особистісного, життєвого сенсу в діяльності, критичний і творчий підхід до вказівок, стандартів та інших нормативів, установка на фасилітації в педагогічній взаємодії.

Суб'єктність куратора передбачає ставлення до вихованця як до самоцінності і суб'єкта його власної діяльності й суб'єктності. Куратор, що відмовляє старшокласнику в праві на дієвість, не тільки не сприяє розвитку його суб'єктності, але й сам перестає бути суб'єктом педагогічної діяльності. Складність і різноманіття внутрішнього світу куратора, інтерес до себе й до інших людей, позитивне сприйняття себе та інших сприяє розвитку суб'єктності у молоді. Нереалізована суб'єктність юнаків та дівчат призводить до втрати інтересу до навчання, а надалі – до втрати сенсу всієї своєї освітньої діяльності, виникненню негативного ставлення до навчальної діяльності взагалі. Взаємозумовленість цих відносин становить специфіку суб'єктності педагога.

Ефективність впливу на юнаків та дівчат особистого прикладу куратора збільшується, коли він своєю особою, авторитетом діє на старшокласників систематично й послідовно, між його словами й ділами немає розбіжності. Куратор повинен свідомо організувати свою поведінку й не подавати своїми вчинками й діями негативного прикладу.

Супровід вихованців куратором євроклубу полягає в створенні ним умов для прийняття рішень в ситуаціях вибору, бо самостійно зроблений вибір визначає шлях розвитку особистості старшокласника. Супровід передбачає дотримання обов'язкових вимог обох учасників процесу взаємодії: відповідальність за прийняття рішення лежить на вихованцях: фасилітатор має погоджувальний голос; інтереси вихованця є пріоритетними; супровід має бути безперервним та мати комплексний підхід. Реалізація супроводу визна-

чає створення організаційних, психологічних та методичних умов.

Організаційні умови передбачають включення старшокласників у спільне орієнтування, розділ з ними низки управлінських функцій з метою створення умов для пробудження глибокого інтересу до виникнення реальних змістовних мотивів до спілкування та спільної діяльності. Суть педагогічної фасилітації полягає в тому, щоб подолати традиційне закріплення за вихованцями виконавської частини спільної діяльності і тим самим перейти до підготовки активного, здатного до самостійного аналізу й прийняття нестандартних рішень лідера. Потреби й мотиви активної поведінки складаються не у виконавчій, а в орієнтаційній частині взаємодії.

Психологічні умови передбачають визнання старшокласника вільною особистістю, тому його позиція може не збігатися з позицією куратора, а куратор є учасником групового процесу; прийняття куратором етичних норм взаємодії з вихованцями, що базуються на довірі та повазі, на гнучкому та діалогічному стилі спілкування. Однією з помітних властивостей особистості куратора-фасилітатора є толерантність до невизначеності, здатність використовувати непрогнозовану, непередбачувану ситуацію як можливість розвитку. Для кураторів, які сповідують гуманістичні принципи в педагогіці, в традиційній освіті складно здійснювати освітню діяльність, тому що освітнє середовище висуває свої вимоги. Такі педагоги намагаються змінити параметри й характеристики середовища зсередини, вони стурбовані своїм професійним розвитком, мають якісні комунікативні навички, особистісно готові до інновацій, працюють натхненно і творчо.

Методичні умови передбачають навчання вихованців визначати мету й завдання спільних дій, виробляти тактику, планувати свої дії, прогнозувати можливі наслідки, узагальнювати нові ідеї, співпрацювати в команді, усвідомлено здійснювати рефлексивні дії, спрямовані на розуміння та адекватну оцінку власного «Я», власної діяльності й поведінки.

Куратор євроклубу виводить учнів на сучасний рівень соціальних взаємовідносин і зв'язків. Тому важливою умовою формування позитивної мотивації лідерів євроклубу є саморозвиток його куратора, який передбачає не тільки постійне самовдосконалення, отримання актуальних знань, оволодіння осучасненими формами та методами виховання, удосконалення вже набутих умінь конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, налагоджувати взаємодію з представниками інших націй, співпрацювати в команді, а й передачу набутого досвіду й стимулювання саморозвитку лідерів євроклубу.

Вивчення діяльності вже існуючих євроклубів, громадської думки та зарубіжного досвіду дає змогу визначити, що впровадження євроклубів є своєчасним та необхідним у вихованні свідомого громадянина, здатного будувати цивілізовану європейську державу. Саме в діяльності євроклубу школи відбувається формування інформованої про європейські цінності особистості.

Куратору євроклубу необхідні гнучкість і нестандартність мислення, уміння адаптуватися до швидких змін умов життя, прогнозувати динаміку досягнень учнів; проводити майстер-класи, використовувати інформаційно-комунікаційні технології, брати участь у тренінгах, ділових іграх, круглих столах, семінарах, творчих майстернях, конференціях, майстер-класах. Щоб бути компетентним у системі європейського життя, куратор євроклубу повинен знайомитись з міжнародним досвідом.

Українська асоціація європейських студій (europa.org.ua) провела опитування серед учасників Української мережі євроклубів. Метою опитування було створити портрет куратора євроклубу. Виявилось, що куратором євроклубу є переважно вчитель іноземної мови (45%), європейських студій (20%), історії (21%).

Близько половини респондентів зазначили, що проходили додаткову підготовку з євростудій шляхом короткотермінових семінарів в інститутах післядипломної педагогічної освіти, відповідно – власна оцінка своїх знань з цих питань у кураторів євроклубів низька. Отримані дані свідчать про те, що існує потреба у системній підготовці освітян.

Близько 50% кураторів євроклубів України зазначили, що мають додаткову підготовку з питань неформальної та громадянської освіти, інтерактивних методів викладання. Крім цього, куратори євроклубів виявились активними в застосуванні формату неформальної освіти та інтерактивних методів викладання у своїй діяльності. Так, понад 54% опитаних зазначили, що застосовують ці методи доволі часто чи постійно, 25% – застосовують на окремих заходах. У цілому, ці дані свідчать про те, що у своїй діяльності куратори євроклубів користуються переважно базовими знаннями з європейської інтеграції, але формат поширення цих знань є неформальним, інтерактивним. Це дозволяє євроклубам бути більш ефективними в досягненні своїх цілей, оскільки в процесі неформальної освіти молодь більше зацікавлюється предметом вивчення, знання глибше засвоюються через діяльнісний підхід, і члени євроклубів разом зі своїми кураторами стають рівноправними учасниками освітнього процесу.

Опіка над євроклубом для вчителя – це можливість робити те, що цікавить (для багатьох учителів

євроклуб – це своєрідне хобі, яке вони розвивають разом з учнями); встановлювати кращі контакти з учнями (відносини в євроклубі демократичні; ієрархія, безперечна у навчальному класі, зникає, і вчитель відіграє роль куратора, модератора, провідника); розвивати дидактичні вміння (у євроклубі можна тестувати нові нетипові рішення, характер дидактичного процесу стає авторським, що підвищує професійний рівень); зміцнити свою позицію в школі, підняти престиж, здійснити кар'єрне зростання. М. Селятицький [5, с. 44] звертає увагу на менш вимірний елемент – збільшення задоволення від праці (в євроклубі вчитель може проявити свою експресію, творчість, небуденність та отримати можливість проведення педагогічних експериментів, які дають натхнення).

Отже, робота куратором євроклубу вимагає не тільки професійних знань у галузі європейської освіти, але й передусім внутрішньої мотивації. На жаль, підготовка кураторів шкільних євроклубів відбувається несистемно, ґрунтовне методичне забезпечення відсутнє. Необхідно перебудувати систему підвищення кваліфікації педагога, систему додаткової професійної освіти таким чином, щоб першочерговим складником такої системи стала психологічна підготовка з розвитку та прищеплення гуманістичних установок і цінностей, з формування позиції викладача-фасилітатора. Навчитися фасилітації найлегше, спостерігаючи за фасилітатором, коли він показує, як це треба робити. Недостатньо ходити на курси підвищення кваліфікації та опрацьовувати наукову літературу – необхідно побути у фасилітативному середовищі й, нарешті, спробувати створити його самостійно. Певні кроки такої підготовки ведуться через організацію тренінгів та семінарів-практикумів.

У сучасному світі актуальності набувають м'які навички – це сукупність продуктивних рис особистості, які характеризують її відносини в середовищі: комунікативні здібності, мовні навички, особисті звички, когнітивне або емоційне співпереживання, управління часом, колективна робота та риси лідерства. У дослідженні, проведеному Гарвардським університетом, зазначено, що 80% досягнень у кар'єрі визначаються м'якими навичками й лише 20% – важкими навичками [7]. Отже, формування міжособистісної компетентності куратора євроклубу повинно починатися тоді, коли він є студентом, для ефективного застосування набутих умінь та навичок у подальшій практиці.

Найбільш важливою для майбутніх кураторів шкільних євроклубів є міжособистісна компетентність: командна робота та робоча етика, міжособистісні вміння (приємність, привабливість, почуття гумору, дружність, вихованість, співпереживання,

самоконтроль, терпимість, комунікабельність, соціальні навички), позитивне ставлення до несхожості (оптимістичний, захоплений, заохочувальний, щасливий, впевнений) та інших культур, люб'язність, гнучкість, цілісність, професіоналізм, відповідальність, здатність до усного спілкування та роботи в міжнародному середовищі.

Висновки і пропозиції. З метою підготовки кураторів шкільних євроклубів бажано створити єдиний аналітичний інформаційний простір з діяльності євроклубів; розробити якісне методичне забезпечення кураторів євроклубів; навчити презентувати свої досягнення перед громадськістю та налагоджувати соціальне партнерство школи та інституцій громадянського суспільства; організувати навчальні тренінги, семінари-практикуми та міжнародні обміни. Куратор євроклубу як фасилітатор не веде за собою вихованців, визначаючи шлях їх розвитку, а допомагає їм на цьому шляху, не втрачаючи своєї лідерської ролі, навчаючи іншого змісту.

Для забезпечення ефективної командної взаємодії в діяльності шкільних дитячих організацій потрібно враховувати інтереси вихованців як суб'єктів виховного процесу, покращувати навички спіль-

ної роботи, досягати правильного розподілу обов'язків, проводити заходи для згуртування колективу.

Список використаної літератури:

1. Коджаспирова Г. Педагогика : учебник для академического бакалавриата. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 719 с.
2. Лушин П.. Учимся фасилитировать. Кировоград : Изд. Кировоград. педуниверситета, 2000. 52 с.
3. Роджерс К. Свобода учиться. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
4. Сластенин В. и др. Педагогика. Москва : ВЛАДОС, 2003. 288 с.
5. Україна в Європі. Освітній проект. Центральний осередок удосконалення вчителів. Варшава, 2006. file:///C:/Users/%D0%94%D0%B0%D1%88%D0%B0/Desktop/ukraina-w-eu_all.pdf.
6. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (основные положения, исследования и применение). Санкт-Петербург : Питер, 1999. с. 528–563.
7. Soft-skills. Dictionary : вебсайт. URL: <https://www.dictionary.com/browse/soft-skills?s=t>.

Rogova T. Facilitation as a powerful tool of team interaction in the activities of school children's organizations

The article deals with the issues of the Euroclub curator activity, where curator acts as a facilitator in co-operation with senior pupils. It is noted that development of pedagogical activity using philosophical and psychological grounds forms the ability of Euroclub's curator to build dialogue interaction, which is the basis of his/her activities as a facilitator. It is emphasized that the internal forces of the high school student are the driving forces of the facilitated interaction, and the main characteristics are the dialogue, freedom, creativity, development of a positive "I-concept"; the subject of the curator's implication of treatment of the pupil is equal to treatment of himself and as a subject of his own activity and his own personality. It is noted that facilitative interaction is a condition and a source of self-development of senior pupil's personality. It is determined that facilitators are leaders who create an environment of active communication, constructively outlining problems, summing up information and finding arguments. It was found out that the attendance of pupils by the curator of the Euroclub creates conditions for them to make independent decisions in the situations of choice, because the choice made independently determines the way of development of the personality of the senior pupil, and the pupils are responsible for their decisions. In the researches of recent years the main theoretical approaches of scientists concerning preparation of future curators of school Euroclubs in modern pedagogical science have been analysed. The necessity of forming the interpersonal competence of future curators of school Euroclubs, based on soft skills, is emphasized. Requirements for training of curators of school Euroclubs are analyzed. The benefits of being a school Euroclub curator were characterized. Influence of self-development of school euroclub curator on forming of active vital position of euroclub leaders was well proven.

The ways of school euroclubs curators' professional preparation and skills improvement are offered in the article. Here is the list: ability to create a single analytical informative space and work out the quality of methodical providence; to teach curators how to present the achievements and how to establish social partnership of school and institutes of civil society; to organize the educational training, practical seminars-works and international exchanges.

Key words: interaction, Euroclub, interpersonal skills, curator of the Euroclub, communication, facilitator.